

РЕЦЕНЗИЯ

за

дисертационния труд на редовната докторантка Сенем Юсеинова Конедарева „Евиденциалността в българския език – типологичен аспект“ в катедрата по български език на ФФ в ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ професионално направление 2.1. (филология), научна специалност 05.04.17 Български език с научен ръководител проф. д-р Лилия Илиева

Трудът в обем 288 маш. страници, от които 14 стр. библиография и още четири непагинирани стр. карти, е посветен на граматическата категория евиденциалност, традиционно наричана в българистичната езиковедска литература и с оглед на българския език свидетелско наклонение. Насоката на изследването е съпоставително-типологична в ареален аспект, ориентиран към европейски и западноазиатски езикови структури, които са разгледани в съдържателен (смислов) и формален (морфологичен) или неформален (лексикален) план. Взети са предвид основополагащите теоретични приноси на Боас, Якобсон и мн. др. в обследването на категорията и в установяването на съответната терминология за нуждите на научното описание. Библиографията е представена със стремеж към обхватност и с подробности, но и с някои пропуски — в областта на българската граматика е необходимо да отбележа два съществени според мен пропуски — студията на акад. Стефан Младенов за съчетаемостта на спомагателния глагол *съм* с формите на т. нар. елово причастие и изследването на младия, но много надежден в

1944 г., още непревърнат в държавен езиков нормативист и непрофесор в ония времена, д-р Любомир Андрейчин за глаголните употреби в говора на Копривщица. Искам да обърна внимание на докторантката и на хубавата книга на проф. Вера Маровска “Новобългарският перфект – функционални метаморфози и теоретични предизвикателства”, 2005 г. Важна историческа справка за проучването на евиденциалността в български съдържа автобиографията на проф. Мирослав Янакиев в Интернет, от която ще приведа извадка:

«Дипломната ми работа (тогава наричана „теза“) беше на тема: „Възникване и развой на така наречените глаголни форми за преизказване в българския език“ [ок. 1947 г.]. Смятам, че успех да докажа тезата си : под влияние на турския език през 18 век семантиката на българските глаголни форми се преустройва така, че част от тях започват да означават събития, за които информаторът съобщава като (пряк) свидетел. Проф. К. Мирчев прие тази теза и я отрази в учебника си по историческа граматика на българския език. Прие я и проф. Вл. Георгиев, но ме посъветва да не публикувам труда си „по политически причини“.

Затова, по съвета на проф. Вл. Георгиев, не защитих подготвената за защита кандидатска дисертация на тема „Възникване и развой на така наречените глаголни форми за преизказване в българския език“, макар че бях взел изпитите за кандидатски минимум.»

Този крайно несправедлив спрямо младия Мирослав Янакиев “по политически причини“ акт от страна на всесилния тогава акад. Владимир Георгиев (за моралното превъзходство на Янакиев над академика вж. у проф. Никола Георгиев в Интернет) е бил, беше и продължава да бъде с тежки последици за българското езикознание. Той

косвено повлия и на отразяването на българския материал в Световния атлас на езиковите структури. Сенем Конедарева отбелязва, че представената в този наръчник евиденциална картина на българския език не е нито пълна, нито точна. Да се отстранят недостатъците и допуснатите грешки при представянето на българския материал в атласа е една от задачите, с които дисертантката успешно се е заела да се справи. Отначало тя изчерпателно проследява теоретичните и терминологични търсения в българистичната наука, за да премине след това към същината на евиденциалността, която според нея е езиково средство да се отбележи източникът за съобщаването — евиденциалността е способът, с който говорещият изразява мнението си за достоверността на съобщението. Според докторантката става дума за универсално езиково явление, но не и за универсална граматическа категория, още повече, че евиденция, респ. липса на евиденция може да се изрази и с лексикални, и с интонационни средства. За интонационните средства в описанията на евидентните прояви по правило се забравя и е добре, че докторантката, по повод напр. на дубитатива, ни напомня за тях — те непременно ще намерят място в бъдещата фемологична, респ. феморазличителна фонетика на българския език, която рано-късно ще се състави в духа на идеите на проф. Янакиев. Не намирам основание интонационните средства да се наричат екстралингвистични в дисертацията и извън нея. Та нали лингвистиката, респ. фонетиката, се занимава и с интонацията? Сенем Конедарева не прекалява и с прословутите граматически опозиции и намирам, че тази съдържаност е една от положителните черти в нейната разработка. Терминът “привативна опозиция” напр. у нас се употребява по правило неуместно (привативно е

противопоставянето на общото към частното, впрочем формулирането на подобни съотношения е двусмислено и логически неиздържано у самия княз Николай Трубецкой).

Като общ фон на явлението, в което има и българска самобитност, дисертацията на Сенем Конедарева съдържа подробен преглед на морфологично изразената евиденциалност в езиците по света. Разгънатият от докторантката и компетентно изложен спектър е мащабен и внушителен. Многобройните типологични съпоставки с други езици са убедили изследвачката, че морфологията на българската евиденциална система не е изоморфна на подобните на нея структури в нито един от привлечените за съпоставка езици напр. от иранската, угро-финската, тюркската езикова челяд и в още много други езикови представители на световния човешки език из Евразия и предимно в Северна Америка, в това изброяване непременно държа да подчертая параалтайските, палеоазиатските и ескимоските езици като много древен, преди повече от 11 000 години езиков мост между Стария и Новия свят с праприказно богатство. Особено внимание и с пълно право е отделено на черноморско-кавказкия ареал, в който се наблюдават признаци, сходни с признаците на преизказността в българския език. Очевидно става дума за много архаична категория с морфологическо покритие и с евразийско и предимно северноамериканско разпространение, която в славянските езици е била изчезнала. В българския език тя не се е радвала на непрекъснато битие и днес е безспорно свойствена само на онази част от нашите говори, в които има мнало несвършено деятелно причастие.

Без желание да се впуска в диалектоложки и социолингвистични подробности, докторантката излага

мислите си ясно и категорично, с много добро познание за постиженията на българската дескриптивна граматика и със стремеж към убедителна систематика и изчерпателни обобщения. Една от малкото терминологични неточности е възрядкото смесване на понятията *перцептивен* и *прецептивен*, което следва да бъде отстранено чрез редактиране. Сенем Конедарева е имала всички необходими научни и житейски предпоставки да ни запознае кога и как се преизказва в западнорупските говори, но не се е възползвала от възможността. Надявам, че един ден тя ще ни зарадва с такова изследване. Като опорна точка в бъдеща работа бих препоръчал краткия, но извънредно съдържателен анализ на българската глаголна система на Цанко Младенов в книгата му за Яворов.

От гледище на нормативизма особено важна е главата, посветена на евиденциалната система на българския език. Приносен характер има заключението, че същинското значение на категорията евиденциалност в българския език е изразено не само от единично маркирания ренаратив, а и от двойно маркирания конклузив.

Основна в труда е глава трета “Изразяване на евиденциалност в съвременния български език”. Явлението се разглежда от докторантката в езиковото пространство на т. нар. евроазиатски евиденциален пояс, който обхваща албански, български с македонските говори, турски с гагаузки, кюрдски, грузински, арменски, азербайджански, персийски. Все езици в границите на някогашната Османска имперѝия, в която е имало своеобразен вътрешен живот с търговски пътешествия и странстване на приказни сюжети. Навсякъде несвидеделските форми са възникнали на перфектна основа, така е в български през XIX в., където формалното

разгрничаване на перфекта от преизказните форми не е приключило, същото се отнася и до изразите от типа *бил писал*, чието плусквамперфектно минало в историята на българския език е очевидно. Въпросите не могат да се решат без широки социолингвистични проучвания и наблюдения, на които се е основавала тезата на Мирослав Янакиев — посоките на османските военни и търговски пътища, пазарищните средища и наличието на еснафски сдружения в тях, градовете, в които е имало постоянна турска войска, мрежата на керван-сараите, в която всяка вечер, в присъствието и на български търговци, са се разказвали приказки, са все явления, които имат отношение към българските глаголни категории. Може да се зададе и още един много съществен въпрос. Притежават ли представителите на всички или поне на повечето езици от т. нар. Голям евиденциален пояс, които достигат до Нови свят, приказно време, съпоставимо с нашето преизказно наклонение ?

От съпоставителните структури в глава IV особено подробно са разгледани глаголните форми в литовски. С основание те са пренасочили вниманието на Сенем Конедарева към нордическия ареал, който включва още латвийски от балтийската челяд на индоевропейските езици, шведски от германската челяд и редица езици от угрофинското семейство, които според докторантката заслужават много по-подробно проучване. Архаични ще са и кавказките езици, които също са разгледани в дисертацията.

В заключение ще отбележа, че пред нас е много подробно и съвестно научно изложение, което свидетелства за възможности с професионална увереност да се работи в областта на българското езикознание. Приносните качества на разработката ми дават всички

основания да препоръчам на почитаемата колегия да се обедини около предложението да бъде присъдена на Сенем Юсеинова Джельова научната и образователната титла “доктор”. По процедурния въпрос ще гласувам с “Да”.

София, 19 май 2015

Проф. Иван Добрев